

VIJF JAAR WEIDVOGELMEETNET FRIESLAND

kort meetnetverslag 2000

Freek Nijland

Vanwege de MKZ-perikelen heeft het weidevogelmeetnet stil gelegen in 2001. Daarom komt dit verslag, in het kader van spreiding van activiteiten, wat later dan gebruikelijk. Vijf jaar weidevogelmeetnet, tijd om te kijken wat het grootste provinciale weidevogelmeetnet van Nederland te bieden heeft.

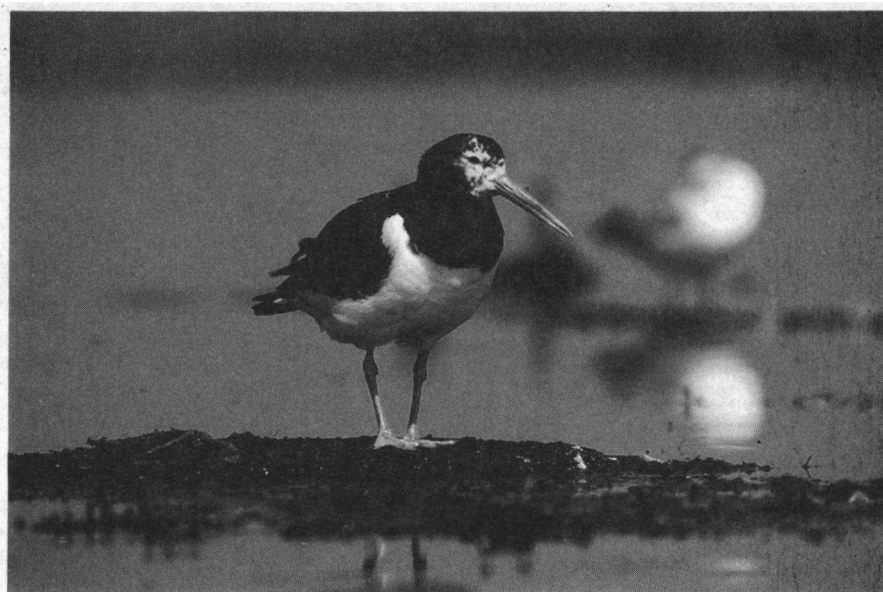
Doel van het weidevogelmeetnet is om wetenschappelijke gegevens te verzamelen over de toename en afname van weidevogels in Fryslân en over de oorzaken van deze veranderingen. Dit gebeurt door het nemen van een jaarlijkse steekproef. Gestreefd wordt naar een meetnet met 100-150 proefvlakken.

PROEFVLAKKEN

In 2000 zijn gegevens ontvangen van 113 proefvlakken (stand 15 december 2000). Deze zijn opgenomen in het meetnet. Van enkele proefvlakken waren de gegevens nog niet binnen; deze worden komend jaar opgenomen. De totale onderzochte oppervlakte in 2000 is 7.285 ha. Dat betekent een gemiddelde oppervlakte per proefvlak van circa 64 ha. Dat is ruim boven het streefgemiddelde van 50 ha. Figuur 1 toont de aantallen in het meetnet opgenomen proefvlakken over de periode 1984-2000.

HOE REPRESENTATIEF IS HET MEETNET?

Met ruim honderd proefvlakken kunnen we voldoende gevoelige, betrouwbare

Scholekster met afwijkende koptekening in de Jan Durkspolder

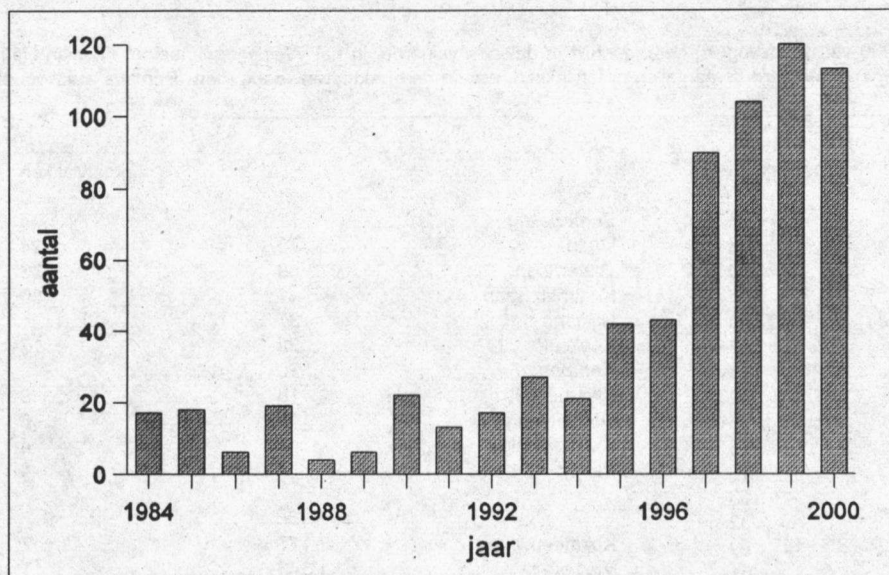
foto: A. Huitema

uitspraken doen over toe- of afname van algemene soorten voor geheel Fryslân over een periode van vijf à tien jaar. Een voorwaarde is wel dat de proefvlakken voldoende representatief zijn en gedurende langere tijd worden geteld. Figuur 2 toont de ruimtelijke verdeling van de proefvlakken over Fryslân. Tabel 1 geeft de verdeling van de proefvlakken over beheerscatego-

rieën en regio's in 2000. Sinds het begin van het meetnet (Nijland 1997) is de representativiteit sterk verbeterd: de voorkeursregio's klei, klei op veen en veen zijn goed vertegenwoordigd. Daarnaast zijn er proefvlakken op de zandgronden en in de waddenregio. Het aantal proefvlakken in reservaten (58) en in gangbaar agrarisch gebied (52, inclusief bedrijven met vliegende hectare percelen) is groot genoeg om voor beide categorieën trends te kunnen vaststellen. Het aantal proefvlakken met vliegende hectares (18) is eigenlijk nog wat te klein om voor deze categorie voldoende gevoelige trends te kunnen bepalen.

HOE VAAK ZIJN DE PROEFVLAKKEN GETELD?

In een meetnet waarin grotendeels door vrijwilligers wordt geïnventariseerd, worden niet alle proefvlakken elk jaar geteld. Er komen proefvlakken bij, er vallen proefvlakken af, of een teller moet door omstandigheden wel eens een jaar verstek laten gaan. De vulling is nooit 100%. Figuur 3 toont de vulling van het meetnet in de periode 1996-2000. Berekend over de gehele periode is de vulling 51%. Van de 193 betrok-

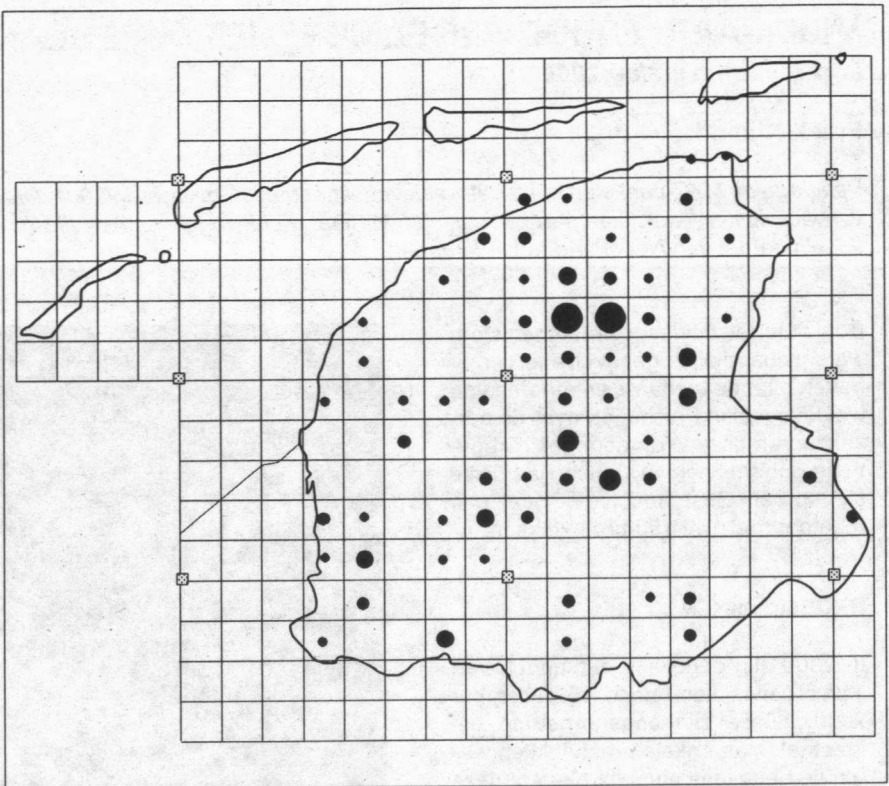

Figuur 1. Ontwikkeling van het aantal proefvlakken in het Weidevogelmeetnet Friesland in de periode 1984-2000. Stand 15 december 2000

ken proefvlakken zijn er 132 twee of meer jaren onderzocht. Deze proefvlakken dragen het meest bij aan de totstandkoming van de indexen.

WEIDEVOGELS

soorten In de 113 proefvlakken zijn broedterritoria vastgesteld van 30 soorten weidevogels. Dit zijn de primaire en secundaire weidevogels, aangevuld met enkele andere soorten die ook in grasland broeden. Een overzicht is te vinden in tabel 2. Met uitzondering van de kolonievogels bestaat de top-vijf uit: 1. Kievit (1.924 broedparen), 2. Grutto (1.899), 3. Wilde eend (1.279), 4. Scholekster (1.277) en 5. Tureluur (820). In verhouding tot vorig jaar hebben Kievit en Grutto van plaats gewisseld. Dat geldt ook voor Scholekster en Wilde eend. De Watersnip valt elk jaar verder terug, nu met 131 vastgestelde territoria. Dat geldt ook voor de Scholekster. Geen enkele soort komt voor in alle proefvlakken. Bij de Wilde eend is de presentie het hoogst. Deze komt voor in 110 van de 113 proefvlakken. Daarna volgt de Kievit die voorkomt in 108 proefvlakken. In 2000 zijn beduidend meer Veldleeuweriken (677) en Graspiepers (711) vastgesteld dan het jaar ervoor, terwijl

Figuur 2. Ruimtelijke spreiding van de proefvlakken in het Weidevogelmeetnet Friesland over Fryslân. Stand 15 december 2000. Verklaring: ● 1 proefvlak, ● 2 proefvlakken, ● 3 proefvlakken, ● 4 proefvlakken, ● 5 of meer proefvlakken per atlasblok.

het aantal proefvlakken, vergeleken met het verslag 1999, maar licht is geste-

gen. Beide soorten komen nog tamelijk verspreid voor, niet alleen in reservaten, maar ook hier en daar in agrarische proefvlakken. Voor Zomertaling, Krakeend en Gele kwikstaart is 2000 een uitstekend jaar, met veel hogere aantallen dan in 1999. Het grote aantal Kokmeeuwen en Visdieven is, zoals al enkele jaren het geval is, vooral te danken aan het proefvlak Warkumerbûtenwaard, waar fikse kolonies van beide soorten gevestigd zijn.

Tabel 1. Verdeling van de proefvlakken in het Weidevogelmeetnet Friesland in 2000 naar beheer en regio. Stand 15-12-2000. NB: Tot de regio Wadden is ook gerekend de buitendijkse Friese IJsselmeerkust.

	klei	klei op veen	veen	zand	wadden	totaal
gangbaar agrarisch	11	9	8	4	2	34
beheersgebied	1	0	1	1	0	3
vliegende hectares	8	7	3	0	0	18
reservaat	10	17	23	4	4	58
totaal	30	33	35	9	6	113

Tabel 2. Aantallen broedparen (territoria) in 2000 van weidevogels, gerangschikt in dalende volgorde, in het Weidevogelmeetnet Friesland (113 proefvlakken, 7.285 ha.). Ook worden gepresenteerd de aantallen proefvlakken, waarin de broedparen voorkomen. Primaire weidevogels in cursief, * = kolonievogels.

soort	aantal	aantal proefvlakken	soort	aantal	aantal proefvlakken
<i>Kievit</i>	1.924	108	<i>Zomertaling</i>	72	44
<i>Grutto</i>	1.899	102	<i>Wulp</i>	70	24
<i>Wilde Eend</i>	1.279	110	<i>Waterhoen</i>	49	33
<i>Scholekster</i>	1.277	106	<i>Knobbelzwaan</i>	41	30
<i>Tureluur</i>	820	100	<i>Nijlgans</i>	37	21
<i>Graspieper</i>	711	92	<i>Koekoek</i>	23	17
<i>Veldleeuwerik</i>	677	73	<i>Kemphaan</i>	20	6
<i>Meerkoet</i>	634	92	<i>Kwartel</i>	18	8
<i>Kuifeend</i>	308	75	<i>Wintertaling</i>	14	6
<i>Slobeend</i>	298	76	<i>Kwartelkoning</i>	8	4
<i>Kluut</i>	261	10	<i>Paapje</i>	4	4
<i>Krakeend</i>	195	53			
<i>Gele Kwikstaart</i>	154	32	<i>Kokmeeuw*</i>	7.177	7
<i>Watersnip</i>	131	29	<i>Visdief*</i>	1.343	11
<i>Witte Kwikstaart</i>	119	61	<i>Zwarte Stern*</i>	26	1
<i>Bergeend</i>	77	33			

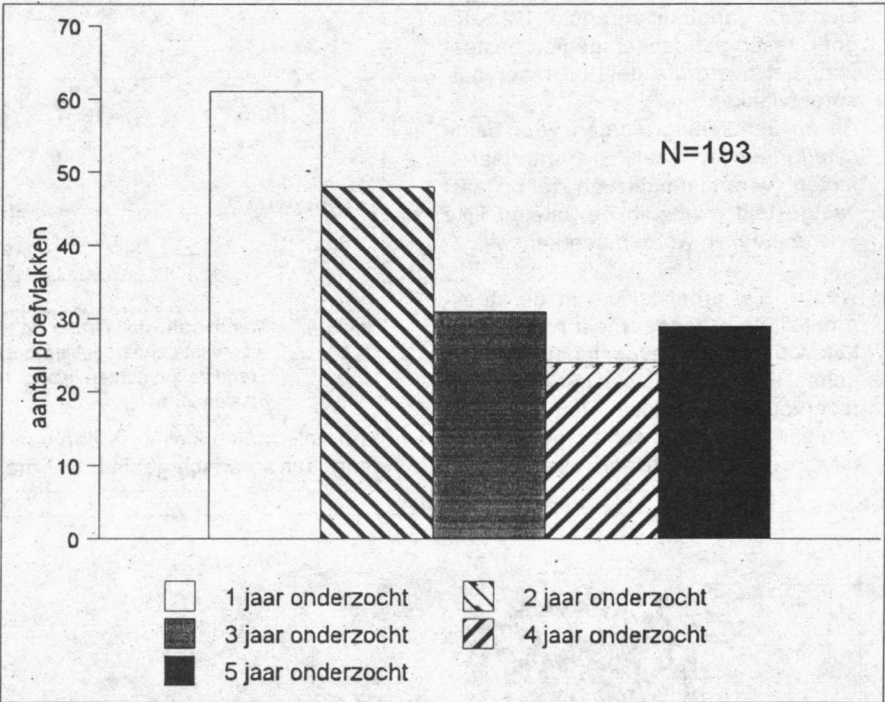
kritische soorten en Rode lijst De meeste kritische weidevogelsoorten in het meetnet behoren tot de Rode lijst van kwetsbare en bedreigde soorten (Osieck & Hustings 1994): Zomertaling, Kempphaan, Tureluur, Grutto, Watersnip, Kwartelkoning, Patrijs, Visdief, Zwarte stern, Paapje. Van een aantal kritische soorten zijn de aantallen vrij hoog te noemen, zoals Veldleeuwerik (677), Slobeend (298), Gele kwikstaart (154), Zomertaling (72), Kempphaan (20), Kwartelkoning (8) en Paapje (4).

OVERIGE SOORTEN

soorten De meeste tellers gebruiken de BMP-A methode, waarbij alle soorten in een proefvlak worden geïnventariseerd en niet uitsluitend weidevogels. Dat komt goed uit want de proefvlakken bestaan weliswaar grotendeels uit grasland (of bouwland), maar er zijn ook andere biotopen zoals bosjes, oeverzones, stukjes moeras en erfbeplanting. Dat betekent dat er ook andere soorten dan weidevogels worden vastgesteld. In totaal zijn 81 soorten overige vogels vastgesteld. De top-vijf van deze overige soorten bestaat geheel uit zangvogels: 1. Rietzanger (462), 2. Rietgors (427), 3. Kleine karekiet (373), 4. Fitis (251) en 5. Winterkoning (165). De rietzangvogels waren vooral te vinden in de oeverzones langs meren en vaarten of in moeras. De boszangvogels in bosjes en overhoekjes, moerasbos, houtsingels en erfbeplanting bij boerderijen. De vijfde plaats van de Winterkoning (evenals vorig jaar) is te danken aan de herhaald zachte winters, waardoor de winterkoningpopulatie in de lift zit.

Tabel 3. Indexen van algemene tot schaarse weidevogelsoorten in de periode 1996-2000. Soorten in volgorde van talrijkheid. In de rechterkolom staan de totale aantallen territoria, opgeteld over de gehele periode. Weidevogelmeetnet Friesland, 2000.

Soort	1996	1997	1998	1999	2000	aantal vogels
Grutto	100	96	90	81	83	9.232
Kievit	100	95	84	82	76	8.966
Scholekster	100	82	73	70	64	5.782
Wilde eend	100	93	91	126	119	4.960
Tureluur	100	97	96	98	95	3.597
Veldleeuwerik	100	109	100	86	98	2.917
Graspieper	100	111	108	129	122	2.901
Meerkoet	100	83	111	119	120	2.354
Slobeend	100	98	111	116	99	1.367
Kuifeend	100	116	174	153	121	1.304
Watersnip	100	88	84	80	71	680
Krakeend	100	122	121	183	207	606

Figuur 3. Aantallen onderzochte proefvlakken in de periode 1996-2000 in het Weidevogelmeetnet Friesland. Totaal zijn 193 proefvlakken één of meer jaren onderzocht.

De Graspieper, één van de grote winnaars in het Weidevogelmeetnet foto: A. Huitema

Rode lijst Ook bij de overige vogels zijn Rode-lijstsoorten aangetroffen. Dat zijn in volgorde van talrijkheid: Rietzanger (462), Geelgors (20), Porseleinhoen (10), Snor (7), Dodaars (4), Baardmannetje (3), Roerdomp (2), Kerkuil (2), Geoorde fuut (1), Purperreiger (1), Bontbekplevier (1), Noordse stern (1) en Tapuit (1).

AANTALSONTWIKKELINGEN

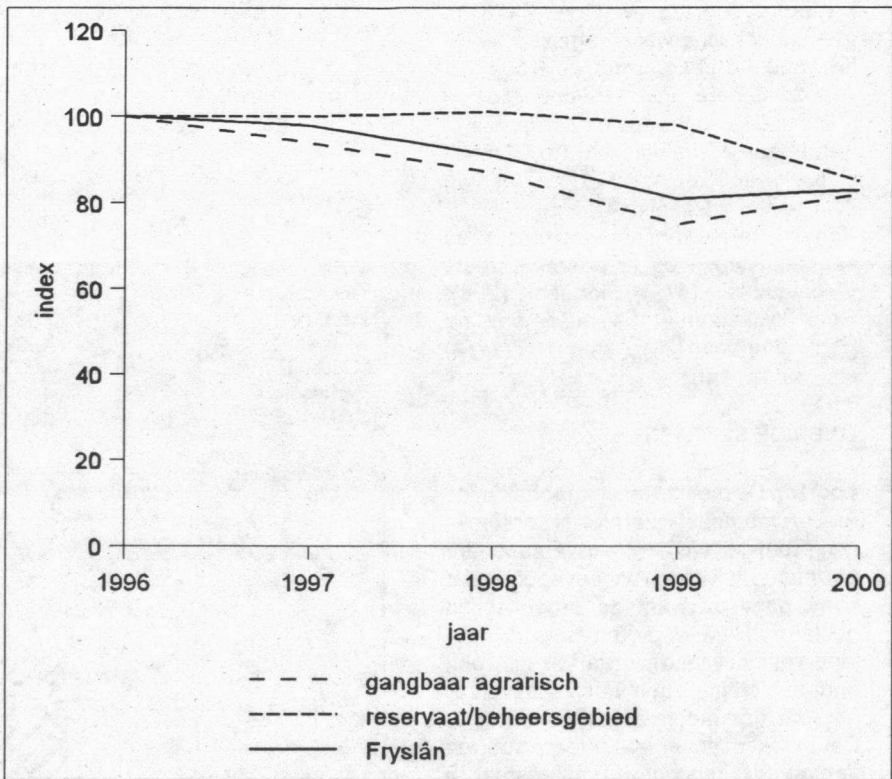
berekening indexen Een goed middel om aantalsontwikkelingen in een meetnet zichtbaar te maken, is het gebruik van indexen. Hierbij wordt de aantalsontwikkeling in de verschillende jaren steeds vergeleken met het startjaar 1996. De indexen zijn berekend met het CBS-programma TRIM (Pannekoek & Van Strien 1996). Met dit programma

worden ook de landelijke SOVON-broedvogelindexen berekend. De indexen (tabel 3) zijn alleen berekend voor soorten waarvan in de periode 1996-2000 gemiddeld per jaar minstens 100 territoria zijn geteld. De index van 1996 is gesteld op 100.

Voor het berekenen van de indexen wordt gebruik gemaakt van een methode, waarbij verschillende typen proefvlakken een aparte behandeling (kunnen) krijgen. De eigenschappen van een proefvlak kunnen worden uitgedrukt in 'covariaten'. Voor de covariaat 'beheer' is onderscheid gemaakt in twee categorieën: 1. reservaat / beheersgebied en 2. gangbaar agrarisch. De categorie reservaat/beheersgebied bestaat voor het overgrote deel uit reservaat-sproefvlakken.

Bij de berekening worden voor beide categorieën proefvlakken aparte 'jaareffecten' (veranderingen van jaar op jaar) vastgesteld, waaruit de uiteindelijke Friese indexen worden berekend.

weging De proefvlakken in de steekproef zijn niet zonder meer representatief voor de weidevogelgebieden van geheel Fryslân. Er is een overmaat aan reservaat-sproefvlakken ten opzichte van gangbaar agrarische proefvlakken, terwijl de oppervlakte aan reservaat-sge-

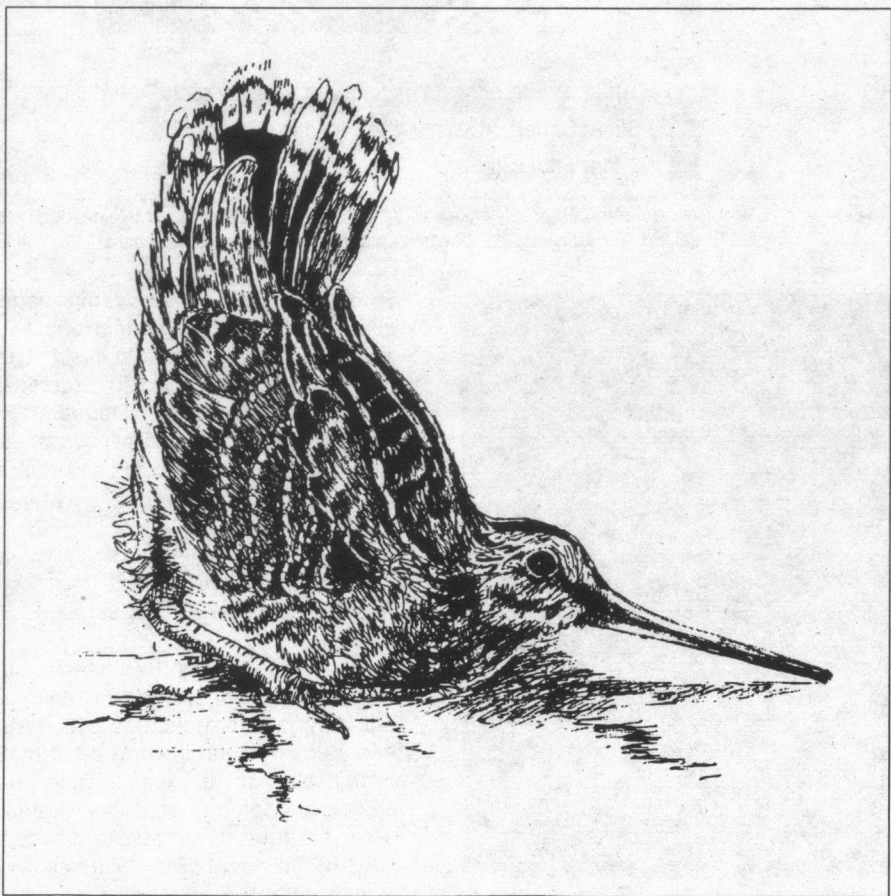

Figuur 4. Trend van de Grutto in Fryslân over de periode 1996-2000. De categorie reservaat/beheersgebied bestaat voor het overgrote deel uit reservaat-sproefvlakken. Trendmatige achteruitgang: reservaat/beheersgebied 12%, gangbaar agrarisch 22%, Fryslân 20%.

bied vele malen kleiner is dan van het gangbaar agrarisch gebied. Dat maakt

het berekenen van de Friese indexen tot een lastig probleem. Om dit zoveel mogelijk te ondervangen, is bij de berekening van de indexen gebruik gemaakt van 'weging'. De systematiek hiervan is beschreven in het meetnetverslag 1997 (Nijland 1998). Het betekent in de praktijk dat aan (gangbaar) agrarische proefvlakken een veel groter gewicht is toegekend dan aan proefvlakken in reservaten of begrensde beheersgebieden. De gewichten verschillen per soort en zijn respectievelijk voor a. gangbaar agrarisch gebied en b. reservaten en traditioneel beheersgebied: 9 en 1 voor de soorten Kievit, Scholekster, Grutto, Tureluur, Meerkooit, Wilde eend, Kuifeend, Veldleeuwierik en Graspieper; 8 en 2 voor Slobeend; 6 en 4 voor Watersnip.

Indexen Uit de indexen blijkt dat de meeste steltlopers de afgelopen vijf jaar duidelijk terrein hebben verloren. De Grutto kent na zware verliezen vanaf 1996 in 2000 een wat beter jaar. Tevens ziet het ernaar uit dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden van Grutto's van reservaten naar het boerenland. Zo'n 'switch' komt wel vaker voor en hangt waarschijnlijk samen met de condities van het broedgebied tijdens de vestiging van de vogels. Een dergelijk effect is meestal maar tijdelijk. In figuur 4 worden de Friese trends voor de Grutto gepresenteerd in reservaat-

Watersnip

pentekening: Stern

/beheersgebied, gangbaar agrarisch gebied en voor geheel Fryslân. Trendmatig gezien is de achteruitgang van de Grutto in reservaat/beheersgebied kleiner (12%) dan in gangbaar agrarisch gebied (22%).

De Kievit gaat sinds de start van het meetnet in 1996 steeds verder achteruit. Een kwart van de populatie is verdwenen in de periode 1996-2000. De achteruitgang vindt plaats in het gangbaar agrarisch gebied. In reservaat/beheersgebied handhaaft de Kievit zich. De Tureluur handhaaft zich ook in 2000 redelijk in Fryslân, ook in het gangbaar agrarisch gebied. Dat is opmerkelijk voor een kritisch geachte soort. Misschien dat het foerageergedrag van tureluurgezinnen in greppels, slootranden en -beddingen en slikke plekken toch loont. De Scholekster verkeert in een vrije val. De soort gaat elk jaar verder achteruit (36% in vijf jaar), zowel in

reservaten als in gangbaar agrarisch gebied. Algemeen wordt aangenomen dat de voedselsituatie in de Waddenzee vanwege de kokkelvisserij hiervoor grotendeels verantwoordelijk is (Smit *et al.* 2000). Een andere grote verliezer is de Watersnip, die nu toch wel erg in de gevarenzone komt (met een verlies van 29% in vijf jaar) en de Kemphaan achterna gaat. De Wulp is de enige steltloper die vooruitgaat.

De Veldleeuwerik handhaaft zich tot nu toe. De grootste achteruitgang heeft mogelijk al plaatsgevonden vóór de start van het meetnet. Grote winnaars zijn ook dit jaar de eendensoorten en de Graspieper. De winst van deze soorten heeft mogelijk te maken met de natte jaren en winters van de laatste jaren, waardoor de (grond)waterstanden in het voorjaar hoger zijn geweest dan in de jaren ervoor. Met name de toename

van de Krakeend is spectaculair: in vijf jaar tijd is de Friese populatie verdubbeld.

PROJECT ALARM

Het project Alarm, waarbij alarmerende ouderparen (met kuikens in de nabijheid) worden geteld, heeft nu vier jaar gedraaid in Fryslân. In het project wordt onderzocht wordt hoe succesvol steltloperterritoria eigenlijk zijn. Dit noemen we 'territoriaal succes'. Uiteindelijk worden deze gegevens gebruikt om te schatten hoeveel jongen per paar er jaarlijks uitvliegen. Dit wordt gedaan voor verschillende gebruikstypen grasland: gewoon gangbaar boerenland, grasland met vliegende hectares, beheersgebied en reservaten. Een rapport hierover komt nog dit voorjaar uit.

DE VRIJWILLIGERS

Het Weidevogelmeetnet Friesland bedankt alle vrijwilligers die in 2000 één of meer proefvlakken voor het Weidevogelmeetnet Friesland hebben geïnventariseerd. Hopelijk hebben we niemand vergeten.

Han Aalfs, Albert Althuis, Sjoerd Bakker, Jelmer van de Bij, Klaas van der Bij, A. Blaauwbroek, Abel de Boer, Jan de Boer, Peter de Boer, Sieds Boersma, Harry Boon, Douwe Bos, Bertus Bult, Frens van Dijk, Lieuwe Dijkse, Bert Dijkstra, Jauko Dijkstra, Jelle Dijkstra, Dirk Elsinga, Wineke Evenhuis, Jaap Feddema, Rinnert Foekema, Ale Glas, Wim Haalboom, Klaas Haitsma, Anton Hartwig, Gerrit Hof, Tsjepke van der Honing, Jos Hooijmeijer, Goasse Hylkema, Hylke Hylkema, Piet Idsinga, Klaas Jager, Gerrit Jellema, Germ Jonker, Jan Jonker, Yme Joustra, Pieter van Kammen, Wiebe Kingma, Jan Kleefstra, Romke Kleefstra, Melis Kleinhuis, Hessel Klijn, Henk Koopmans, Jan Koster, Jan Kramer, Sies Krap, Hans van Kuik, Tjerk Kunst, Douwe Langhout, Kees Lanting, Arend Leystra, Henk Ligthart, Lies Lockhorst van Overeem, Joop Ludema, Jan Medenblik, Oene van der Meer, Wies van der Meer, Wiepke van der Mei, Jouke van der Meulen, Johannes Mosselaar, Freek Nijland, Egbert Oosterhof, Henk Osinga, Joeke Paulusma, Arno Paulus, Jan Postma, Jelle Postma, Sietske Rintjema, Sido Rondaan, Anne van Scheltinga, Piet Schutten, Jappie Seinstra, Wybren Siemensma, Anne Terpstra, Evert Terpstra, Klaas Tiemersma, Rein Tienstra, Jan Tuinhof, Jan Erik Valkema, Jaap Veenstra, Sape van der Veen, Siep van der Veen, Siebe de Vegt, Anne Velstra, Anne Venema, Auke Visser, Freddie de Vries, Douwe de Vries, Jan de Vries, Tjalling Walda, Sjouke van der Werff, W. Westra, Dirk Wiersma, Janke Wijbenga, Jochem Wind, Paul Zandstra, Jan Fokke Zijlstra, Klaas Zoetendal, Wierger Zuiderveld en Jan van der Zwaag.

LITERATUUR

- DIJK A.J. VAN 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-
Ubbergen.
NIJLAND F. 1997, 1998, 1999, 2000. Weidevogelmeetnet Friesland, verslagen 1996, 1997, 1998, 1999. WMF, publicaties Bureau N, Leeuwarden.
OSIECK E.R. & F. HUSTINGS 1994. Rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland. Technisch rapport 12, Vogelbescherming Nederland, Zeist.
PANNEKOEK J. & A. VAN STRIEN 1996. TRIM, Trends & indices for monitoring data. CBS Statistics Netherlands, Voorburg.
SMIT C, B. ENS & B. KOKS 2000. Afnemende aantallen Scholeksters in de Waddenzee. SOVON-Nieuws 13 (3): 16-17.